

goed te maken bij zware, chronische vormen van 'huiselijk' geweld waar vaak ook een psychopathologische problematiek om de hoek schuilt. Ik kan mij nu evenwel niet van de indruk ontdoen dat in deze zwaardere vormen van geweld niet naar dit middel van huisverbod zal gegrepen worden. Het risico op herhaling van de feiten is in deze situaties ook veel groter en hierbij biedt dit huisverbod maar een zeer vals gevoel van veiligheid.

Zal men dit verbod dan voornamelijk hanteren bij mildere vormen van familiaal geweld, of bij minder chronische of minder geëscaleerde vormen? Ik betwijfel het. Net in die fasen van de probleemontwikkeling hebben koppels nog snel de neiging om zich na de crisis opnieuw te verzoenen. Net dan zorgen verwarrende emoties zoals schuldgevoelens bij de vrouw en schaamte bij de (hardste) geweldpleger, loyaliteiten en diverse vormen van afhankelijkheid er net voor dat er na de crisis en de ermee gepaard gaande breuk opnieuw contact wordt gezocht, gepoogd wordt om de brokken te lijmen. Een huisverbod zal deze dynamieken mijns inziens niet tegenhouden. Een vluchthuisplaatsing op een anonieme plek kan dat in sommige situaties al niet. Het lijkt me dan ook een hele klus voor de politie om dit huisverbod en het daarbij horende verbod op contactname op te volgen, laat staan te doen naleven en de gezinsleden permanent te garanderen dat hun veiligheid gevrijwaard wordt.

Een gemiste kans

Samenvattend durf ik dan ook te stellen dat de creatie van deze wet een miskenning van de complexiteit van de problematiek inhoudt; ze gaat uit van een miskenning van de andere vormen van hulp bij partnergeweld en installeert een vals gevoel van veiligheid. Het zal het aantal politieinterventies zeker niet doen afnemen, maar wellicht was het daarvoor ook niet bedoeld.

Wanneer zal deze wet toegepast worden? Zeker niet bij de ernstige vormen, de hoogrisico-situaties. Wellicht ook niet bij de eenmalige, misschien bij de chronische, de 'gekende gevallen' waar hulpverlening en justitie samen met de handen in het haar zitten. Getuigt deze nieuwe wetgeving dan net niet eerder van een onmacht van politie, justitie en hulpverlening in het adequaat omgaan met allerlei vormen van geweld die zich binnen de gesloten deuren van een privéwoning afspelen? Deze wet is in ieder geval opnieuw een gemiste kans om bij confrontatie met zulke schrijnende situaties een werkzame driehoek te installeren van justitie, politie en hulpverlening. Het is een gemiste kans dat enkel slachtofferonthaal als vorm van dienstverlening hierin een plek krijgt. Misschien moeten we dan in de integrale aanpak van familiaal geweld toch ons heil gaan zoeken in vormen van 'sluitende ketenaanpak' of ketenregie?

MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING / SOCIAL WORK (2)

Vrijwilligheid in de hulpverlening¹ ***Een case-study in de thuislozenzorg***

Thomas Maesele^a

^a Assistent, Vakgroep Sociale Agogiek, Universiteit Gent (Corres.: Thomas.Maesele@ugent.be).

De notie vrijwilligheid is een centraal concept in het sociaal werk in het algemeen en in de hulpverlening in het bijzonder: hulp moet gevraagd of aanvaard worden (DE JONG & BERG, 2001). Het belang van deze notie wordt onderstreept in de gezamenlijke ethische code van de International Federation of Social Workers en de International

Association of Schools of Social Work (2005): '[s]ocial workers should respect and promote people's right to make their own choices and decisions, irrespective of their values and life choices, provided this does not threaten the rights and legitimate interests of others'. Hoewel het onderscheid tussen gedwongen en vrijwillige hulp historisch een belangrijke discussie is (SMITH *et al.*, 2011) biedt vrijwilligheid vandaag de dag aan het sociaal werk een dankbare legitimatie voor het ingrijpen in het leven van mensen (ROONEY, 2009). Daarenboven stelt de vraag zich vaak of ingrijpen zinvol is, zonder dat de betrokken personen gemotiveerd zijn tot verandering.

In deze rubriektekst rapporteren we in een notendop over een onderzoek in de thuislozenzorg. His-

¹ Deze tekst is gebaseerd op data van een doctoraatsonderzoek verricht aan de Vakgroep Sociale Agogiek, Universiteit Gent.

torisch werden zowel thuisloosheid als landloperij gecriminaliseerd, weliswaar elk onder een eigen probleemdefinitie. Afhankelijk van de veroordeling door de politierechter volgde een maatregel waarmee landlopers werden opgesloten in een landloperskolonie (zij die gezien werden als toevallige landlopers) of in een bedelaarsgesticht (zij die gezien werden als professionele landlopers). Het regime was lossier in de landloperkolonie dan in het bedelaarsgesticht. Tijdens de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw werden kleinschalige onthaalcentra opgericht waar thuislozen voor een bepaalde termijn konden verblijven en waar actieve re-integratie in de samenleving werd vooropgesteld. Deze 'thuislozenzorg' herformuleerde de problematiek van landloperij. Van deviant gedrag werd het – onder de nieuwe noemer – een vorm van extreme armoede. Het hieruit volgend pleidooi voor een decriminalisering van de problematiek van landloperij gaf in 1993 aanleiding tot de formele afschaffing van de wet op de landloperij. De *rijkskolonies* werden gesloten. Er werd immers van uitgegaan dat landlopers voortaan terecht zouden komen in de bestaande onthaalhuizen.

In de jaren '90 zien we dat vele van deze kleinschalige organisaties grotendeels geïntegreerd werden in de Centra voor Algemeen Welzijnswerk. Het decreet op het Algemeen Welzijnswerk van 1997 voorziet dat de centra hulp- en dienstverlening bieden aan 'alle personen van wie de welzijnskansen bedreigd of verminderd worden ten gevolge van persoonlijke, relationele, gezins- of maatschappelijke factoren' (art. 2). De Centra werken vanuit particulier initiatief, maar zijn tegelijk gesubsidieerd, en hebben een grote vrijheid in de organisatie van de dienstverlening. Vrijwilligheid dragen ze niettemin allen hoog in hun vaandel. In het decreet staat overigens expliciet dat de hulpverlening gevraagd of aanvaard moet worden door de cliënt (art. 11). Sinds hun oprichting nemen de Centra, elk voor hun regio, het leeuwendeel van de thuislozenzorg op zich (VAN MENXEL *et al.*, 2004). Vanuit deze bril kunnen beschreven ontwikkelingen inzake landloperij gezien worden als een overgang van een repressieve, dwingende aanpak naar vrijwillige hulpverlening.

Een blik op het hele historische plaatje dwingt echter dit beeld bij te stellen. De praktijken in toepassing van de wet van 1891 nuanceren meteen de

repressieve sfeer waarin we deze wetten meestal kaderen en tonen dat ook op een 'dwingend' systeem in zekere zin 'vrijwillig' beroep kan worden gedaan. Zo hadden de vroegere landlopers binnen de ontwikkelde strafrechtelijke interventies wel degelijk een eigen handelingsruimte. Enkele voorbeelden: (1) in de periode na WOII ging ongeveer 80% van de landlopers zich 'vrijwillig' aanmelden bij de politie (NEIRINCKX, 1989). (2) De politiediensten in de buurt van de grootste landloperkolonies, zoals Wortel en Merksplas, werden actief opgezocht met het oog op opname. Landlopers namen de trein of andere vervoermiddelen om daar zo snel mogelijk te geraken en op die manier een voorlopige hechtenis in een andere instelling in te korten of te vermijden.

De dag van vandaag doen zich met betrekking tot het fenomeen van thuisloosheid en zijn relatie met het vrijwilligheidsbeginsel binnen de hulpverlening dan weer verschillende problemen voor. Een eerste probleem betreft de vraag naar het recht om vrijwillig een leven in thuisloosheid te kiezen (PARSELL & PARSELL, 2012). Een tweede probleem houdt verband met de non-participatie aan de hulpverlening van hen die vaak bestempeld worden als 'zorgwekkende zorgvermijders': zij die niet willen of kunnen participeren aan een bepaald voorgestructureerd hulpaanbod. Eigenlijk is de categorie 'zorgwekkende zorgvermijders' mede een constructie van het ontwikkelde aanbod. Deze personen zijn een grote uitdaging voor de thuislozenzorg. Immers, wat kan het sociaal werk doen zonder 'mandaat' van de eigen 'cliënt'? En wat gedaan in situaties die vragen om een aanbod dat, vanwege de eigenheid van de persoon van de cliënt of diens gebrek aan motivatie niet beschikbaar blijkt? Kunnen deze mensen worden uitgesloten van zorg?

Tijdens ons uitgebreid onderzoek in de thuislozenzorg (MABEELLE, 2012), merkten we dat vrijwilligheid vaak wordt ingevuld als de mogelijkheid tot het maken van een 'rationele keuze'. Anderzijds toonde de onderzochte praktijk de relativiteit van deze visie. Overlevingsstrategieën hebben doorgaans niet zoveel met rationele keuzes van doen dan in de hulpverlening vaak wordt aangenomen. De gemaakte keuzes zijn vaak ook negatief: kiezen bij gebrek aan beter. Wat kan gekozen worden is immers erg beperkt: leven in een vaak erbarme-

lijke woonst, op straat of in de thuislozenzorg. Dit komt neer op een kiezen voor de optie van een zich schikken naar het hulpaanbod, of op eigen kracht zich zien te beredderen (zie ook CINGOLANI, 1984). Zo wordt vrijwilligheid al snel een concept dat zich verengt tot een 'in' of 'uit' discussie in de thuislozenzorg en kadert het binnen een enge focus op de zuivere toegang tot de zorg.

Daarenboven blijkt dat er heel wat dwingende elementen in het aanbod van het sociaal werk aanwezig zijn. Deze vertalen zich ondermeer in de toegankelijkheidscriteria tot de zorg en de opvang. Het 'reguliere zorgcircuit' van onthaalcentra en begeleid wonen herbergt in het aanbod aardig wat aspecten van 'dwang'. De cliënt moet expliciet 'begeleidbaar' zijn en banden hebben met de regio. Hij moet zich engageren in het zoeken naar werk en woonst. Hij dient te kunnen betalen voor een woonst of een verblijf in de thuislozenzorg en mag geen overheersende psychiatrische –of drugsproblematiek hebben... Of men aan deze criteria voldoet is afhankelijk van de beoordeling door een variëteit aan sociaal werkers. De eigen rationele keuze van de cliënt voor het aanbod is veeleer secundair.

Naast het reguliere aanbod met zijn hoge lat, waar we hierboven over hebben gesproken, is er de laatste tien jaar een laagdrempelig aanbod ontwikkeld in de vorm van nachtopvang en inloopcentra. Vrijwillig kiezen blijkt in de praktijk dan ook grotendeels beperkt te zijn tot het kiezen tussen een regulier aanbod en een basisaanbod van laagdrempelige voorzieningen. Het reguliere aanbod richt zich tot hen die zich kunnen en willen conformeren aan bepaalde criteria. Bij hen ontbreken de vereiste randvoorwaarden voor een duurzaam begeleidingsproces. Zo is er een onderscheid tussen 'goede cliënten', die in het regulier aanbod gedijen, en 'slechte cliënten' die dan in een laagdrempelig aanbod of nergens terecht kunnen. Ook zijn er initiatieven die op zoek gaan naar een connectie tussen laagdrempelig en regulier aanbod onder de noemer van 'outreach sociaal werk'. De constructie van het 'vrijwilligheidscriterium' leidt dus mee tot het creëren van nieuwe organisaties als antwoord op het niet vrijwillig vragen of aanvaarden van bepaalde interventies of het niet vrijwillig voldoen aan de gestelde criteria. Het nieuwe aanbod legitimeert en bevestigt bovendien

de werkingsprincipes en gestelde criteria van het reguliere aanbod door zich te richten op net die categorie die daarin niet terecht kan of niet aan kan voldoen. Het biedt daarenboven een handig alternatief voor degenen waarmee de hulpverlening eigenlijk geen weg weet.

Vrijwilligheid ingevuld als 'vrije keuze' kan ook aanleiding geven tot een individualisering van problemen en tekorten in de hulp. Zij die niet vrijwillig kiezen voor wat hen wordt aangeboden dreigen uit de boot te vallen. Het niet voldoen aan de toelatingsvereisten wordt gezien als een probleem van het 'individu', dat om een variëteit van redenen weerstand biedt (zie ook SNYDER & ANDERSON, 2009). Vrijwilligheid fungeert zo als een belangrijk 'managementsinstrument'. Het regelt mee de instroom in de thuislozenzorg en het sociaal werk in het algemeen. Het is een extra garantie dat degene die in het sociaal werk instromen ook degene zijn met wie men binnen het aanbod aan de slag kan gaan.

De notie 'vrijwilligheid' kan echter ook op institutioneel niveau worden benaderd, verder weg van de concrete cliënt-hulpverlener relatie. Op dat institutioneel niveau wordt het engagement van het sociaal werk ten aanzien van de probleemconstructies benadrukt waarop het wordt ingezet en waarop het zich richt. Hier ligt de focus niet op cliënten die 'rationeel kiezen' maar op het debat over hoe beleid, organisaties en sociaal werkers zich dienen te positioneren tot het gestelde probleem. In iedere stap van het proces kunnen dan verschillende posities worden ingenomen ten aanzien de probleemconstructies waar sociaal werk zich op inzet en ten aanzien van de vraag welke interventie men al dan niet moet volgen. Maar deze meningsverschillen horen bij het proces en worden niet als een probleem gezien. In deze visie zet het sociaal werk zijn cliënten mee in als actor bij de organisatie van de zorg. De cliënt krijgt tevens een stem binnen bredere maatschappelijke processen. Dat cliënten weerstand tonen, expliciet zorg vermijden of bepaalde regels weigeren te volgen wordt dan niet hoofdzakelijk gezien als afwijkend gedrag maar wel als een leerproces waarbij probleemdefinities worden uitgewisseld en worden onderhandeld (CINGOLANI, 1984). Dit houdt dan ook in dat we als sociaal werk de grenzen van

onze eigen werkingsprincipes erkennen en zoeken naar manieren om deze grenzen te doorbreken. Kan het sociaal werk nog veel langer blijven vasthouden aan de claim van de 'vrijwillige hulpverlening' als voorwerp van 'vrije en rationele keuze'? Op basis van ons onderzoek rond thuisloosheid hebben we hierbij onze twijfels. Veeleer dient het recht op dienstverlening vertaald te worden in een zoeken naar mogelijkheden om de eigen probleemperceptie van de cliënt in naam van diens principiële vrijheid en waardigheid tot aanknopingspunt te maken van betrokkenheid en engagement. Diens weerstanden tegen wat de samenleving aan hulp biedt gelden dan eerder als aanzet tot gesprek en structurele bevraging dan als alibi tot uitsluiting in naam van de vrijwilligheid.

Referenties

- CINGOLANI, J. (1984), Social conflict perspective on work with involuntary clients. *Social Work*, 29(5), 442-446.
- DE JONG, P. & BERG, I.K. (2001). Co-constructing cooperation with mandated clients. *Social Work*, 46(4), 361-374.
- IFSW. (2005). *Ethics in Social Work, Statement of Principles*. Retrieved January 12, 2012, from: <http://www.ifsw.org>
- MAESELE, T. (2012), *From charity to welfare rights? A study of social care practices*. Ghent: Ghent University.
- NEIRINCKX, P.M. (1989). *Armoede achter slot en grendel? Op weg naar een decriminalisering of depenalisering van de landloperij*. Brussels: Koning Boudewijnstichting/vereniging der Vlaamse Ont-haaltehuizen/Associations des Maisons D'acceuil.
- PARSELL, C. & PARSELL, M. (2012), Homelessness as a choice. *Housing, Theory and Society*, iFirst 1-15.
- ROONEY, R.H. (2009), *Strategies for work with involuntary clients*. New York/Chichester/West Sussex: Columbia University Press.
- SMITH, M., GALLAGHER, M., WOSU, H., STEWAERT, J., CREE, V.E., HUNTER, S., EVANS, S., MONTGOMERY, C. HOLIDAY, S. & WILKINSON, H. (2011) Engaging with involuntary service users in social work: Findings from a knowledge exchange project. *British Journal of Social Work*, doi: 10.1093/bjsw/bcr162
- SNYDER, C.M. & ANDERSON, S.A. (2009), An examination of mandated versus voluntary referral as a determinant of clinical outcome. *Journal of Marital and Family Therapy* 35(3), 278-292.
- VAN MENXEL, G., LESCRUAUWAT, D. & PARYS, I. (2004), *Verbinding verbroken. Thuisloosheid en algemeen welzijnswerk*. Berchem: Steunpunt Algemeen Wel-zijnswerk.

JEUGDRECHT EN JEUGDHULP / JUVENILE JUSTICE AND YOUTH CARE

De instroom in de bijzondere jeugdzorg

Een mixed-methods analyse van de besluitvormingspraktijken in de comités voor bijzondere jeugdzorg.

Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de Criminologische Wetenschappen. KU Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Academiejaar 2012-2013

Eva Nouwen^a

^a Postdoctoraal onderzoeker, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven, (Corresp.: Eva.Nouwen@law.kuleuven.be).

Probleemstelling

De instroom in de Bijzondere Jeugdzorg (BJZ) neemt de laatste jaren toe. Er zijn ook aanwijzingen dat de populatie veranderd is doorheen de jaren.

De mogelijke oorzaken hiervoor zijn divers, maar omwille van de toegangspoort tot de BJZ heeft het tot stand komen van de instroom in belangrijke mate te maken met de besluitvormingspraktijken van de poortwachters of 'gatekeepers'. Zij bepalen of een aangemelde jongere voldoet aan de wettelijk bepaalde instroomcriteria, hebben hierbij een aanzienlijke discretionaire ruimte en beslissen zo welke jongeren instromen. Inzicht verwerven in het fenomeen van de instroom start zo bij het inzicht verwerven in de besluitvorming van de gatekeepers. In concreto werd in het onderzoek op zoek gegaan naar de manier waarop het begrip 'problematische opvoedingssituatie' (POS) vorm krijgt in de praktijken van de Comités voor Bijzondere Jeugdzorg (CBJ). Immers, de CBJ's dienen hun professionaliteit aan te wenden om het brede POS-begrip toe te passen op concrete aanmeldingen.